

АРАДАГЫ ОТЧЕТ ¹
21-май – 13 июнь 2010

17-июнь 2010

I. КЫСКАЧА МАЗМУНУ

- Апрель айында Президент Бакиевтин жана анын өкмөтүнүн кетишинен улам Кыргыз Республикасынын Убактылуу Өкмөтү конституциялык референдумду 2010-жылдын 27-июнь күнүнө дайындалды.
- 10-июнда өлкөнүн түштүгүндө кыргыз жана өзбек коомчулуктарынын арасындагы тынчсыздануу күч колдонууга алып келип, анын жыйынтыгында көп санда адам каза тапты жана жарадар болду. Бул отчет жазылып жаткан убакта тополондун референдумга даярдык көрүү аракеттерине болгон таасири белгисиз бойдон калган.
- Референдум тууралуу мыйзам жоболору убактылуу өкмөттүн декреттерине негизделген. Декретке ылайык алар башка конституциялык мыйзамдардан жогору турат. Кээ бир мыйзамдар менен аныкталганы менен убактылуу өкмөт шайлоочулардын минималдуу катышуу талабын алып таштаган. Убактылуу өкмөт мыйзамдардын конституцияга шайкеш келишин көзөмөлдөөгө укугу бар Конституциялык Сотту апрель айында таркаткан.
- Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча Борбордук комиссиясы (БШК) ушул убакытка чейин даярдыктарды ачык жана айкын алып барды, койулган маанилүү тапшырмаларды убагында аткарды. Төмөнкү деңгээлдеги комиссиялар түзүлдү, алар саясий партиялардын жана жарандык коомдун таразаланган мүчөлүгүн чагылдырат.
- Шайлоочулардан шайлоо участкаларынан башка жерде добуш берүү үчүн “открепительный талондор” талап кылынбайт. Бир нече жолу добуш берүү мүмкүндүгүн алдын алуунун маанилүү кепили болуп эсептелген шайлоочулардын манжаларына сыя коюу кайра киргизилди.
- Референдум өнөктүгү азырынча көп көрүнүктүү болгон жок. Убактылуу өкмөттүн ичиндеги негизги саясий партиялар жана алардын тарапташтары конституциянын долбоорун колдойт. Оппоненттер болсо убактылуу өкмөттүн легитимдүүлүгүн жана референдумда бир суроонун ичине бир нече маселе коюлганын сындап келишет. Алар конституциянын долбоору жана референдум мамлекеттин стабилдүүлүгүнө алып келет дегенге күмөн саноосун билдиришкен.
- Өнөктүк чаралары тууралуу БШК эрежелери жалпыга маалымдоо каражаттары ат салышкан топторго бирдей шарт түзүп бериш керек деп билдирет. Электрондук маалымдоо каражаттары референдум жөнүндө ар түрдүү программаларды берген, бирок “Каршы” же “Макул” тараптар ортосунда дебат чектелүү бойдон калган.

¹ Документ кыргыз тилине которулга. Англис тилиндеги варианты жалгыз расмий версиясы бойдон кала берет.

- Эл аралык коомчулуктун жардамы менен көптөгөн билим берүү программалар өтүп жатат. Бир жарым миллион нуска конституциянын долбоору кыргыз, орус жана өзбек тилдеринде таратылып жатат.
- ЕККУ/ДИАУБ референдумга байкоо Миссиясы өзүнүн кеңсесин Бишкекте 21-майда ачкан, анын ичине 13 мүчөдөн турган топ кирет. Ага кошумча 14 узак мөөнөт байкоочулар өлкө боюнча жети аймакка жиберилген. 12-13-июнда коопсуздук тынчсыздануулардан улам Ош жана Жалал-абад облустарынан узак мөөнөт байкоочулар убактылуу чыгарылган.

II. КИРИШҮҮ

2010-жылдын 21-апрелинде Кыргыз Республикасынын Убактылуу Өкмөтү 2010-жылдын 27-июнь күнүн жаңы конституция кабыл алуу боюнча референдум күнү деп дайындаган. Кыргыз бийлигинин чакыруусунун жана талаптарды баалоо Миссиясынын рекомендациясынын² негизинде 21-майда ЕККУ Демократиялык Институттар жана Адам Укуктары боюнча Бюросу (ЕККУ/ДИАУБ) референдумга байкоо жүргүзүү Миссиясын (РБМ) ачкан. Борис Фрлец элчи РБМди жетектейт. РБМ Бишкекте жайгашкан 13 мүчөдөн турган негизги топтон жана Кыргыз Республикасы боюнча жети аймакта жайгашкан 14 узак мөөнөт байкоочулардан турат. ЕККУ/ДИАУБ РБМ мүчөлөрү 19 ЕККУ катышуучу мамлекеттерден алып келинген. ЕККУ/ДИАУБ уюмдун катышуучу мамлекеттеринен 300 кыска мөөнөт байкоочуларды референдум күнү добуш берүү, саноо жана жыйынтык чыгаруу процессине байкоо жүргүзүү үчүн сурам жасаган.

ЕККУ/ДИАУБ 2000-жылдан бери Кыргыз Республикасында алты шайлоого байкоо жүргүзгөн. Жакынкы арадагы 2009-жылдын 23-июл айында өткөн президенттик шайлоо жана 2007-жылдын 16-декабрында мөөнөтүнөн мурда өткөн парламенттик шайлоо ЕККУнун негизги милдеттемелерине жооп берген эмес деп баа берилген.³ Бул референдум Кыргыз Республикасында ЕККУ/ДИАУБ тарабынан байкоо жүргүзүлгөн биринчи референдум деп саналат.

III. САЯСЫЙ КЫРДААЛ

2010-жылдын 7-апрелинде оппозициячыл активисттердин жана жараандардын күч колдонуу менен коштолгон, жалпысынан баанын өсүшүнө жана коррупцияга каршы болгон протесттери Президент Курманбек Бакиевтин жана анын өкмөтүнүн айдалышына алып келди. Протесттерде 80ден ашуун адам каза тапкан, бир нече жүздөй адам жаракат алган. Бул окуялардан кийин бир нече саясий партиядан турган убактылуу өкмөт бийликти өз колуна алган жана парламентти, Конституциялык Сотту жана БШКны тараткан. 16-апрелде Президент Бакиев өлкөдөн чыгып кеткен.

Убактылуу өкмөт тынчтык жолу менен демократиялык өлкөгө өтүү боюнча ‘Демократияга кайтуу’ программасын жарыялаган. Өткөөл мезгилде иштеп жаткан мыйзамдарды, анын ичинде өзгөчө Конституцияны карап чыгуу негизги кадам болуп аныкталган. Убактылуу өкмөт парламенттик шайлоо 2010-жылдын 10-октябрында өтөөрүн жарыялады.⁴ Буга

² ЕККУ/ДИАУБ Талаптарды Баалоо Миссиясы отчетун көрсөңүз болот: www.osce.org/odihr-elections/43837.html.

³ ЕККУ/ДИАУБтун Кыргыз Республикасында өткөн шайлоолор отчетун көрсөңүз болот: www.osce.org/odihr-elections/14475.html.

⁴ Убактылуу Өкмөттүн № 13 Резолюциясы, 21-апрель 2010.

кошумча эгерде “макул” добушу референдумда басымдуулук кылса президенттик шайлоо 2011-жылдын октябрь айында уюштурулаары белгиленген.

10-июнда Ош шаарында күч колдонуу менен коштолгон кагылышуулар кыргыз жана өзбек коомчулуктарынын арасында башталган. 13-июнь күнү кечинде кагылышуулар Ош жана Жалал-Абад областарына жайылып кеткен, жыйынтыгында көптөгөн санда адамдар каза тапты жана жарадар болду. Бул бир нече миң жарандар кошуна Узбекистанга өтүп кетүүсүнө алып келген.

IV. УКУКТУК НЕГИЗ

27-июнда өтө турган конституциялык референдум боюнча мыйзам жоболор негизинен 2007-жылдын Конституциясынан жана 1991-жылдын референдум боюнча мыйзамдан (өзгөртүүлөр 2007-жылы киргизилген) турат. 2009-жылы өзгөртүлгөн 2007-жылдын Шайлоо Кодекси референдумдун, башка мыйзамдар камтыбаган, административдик тармагын жөнгө салат. Буга кошумча убактылуу өкмөттүн түрдүү декреттери жана БШКнын чечимдери референдумдун процедуралык тармактарын жөнгө салат.

Убактылуу өкмөт анын декреттери нормативдик акты болуп эсептелинет деп чечим чыгарган, ошондуктан мыйзам күчүнө ээ.⁵ № 19 жана № 20 Декреттери конституциялык мыйзамдар декреттерге каршы келбесе референдумдун административдик тармагын жөнгө салат деп аныктайт, ал эми каршы келсе декреттер конституциялык мыйзамдарды жокко чыгарат. 2007-жылдын Конституциясына ылайык, Конституциялык Сот мыйзамдардын конституцияга шайкеш келишин көзөмөлдөгөн сот бийлигинин жогорку органы болуп эсептелинет. 12-апрелде ал убактылуу өкмөт тарабынан таратылган.⁶

Референдумга коюлган суроолор конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүү боюнча сунуш жасай алат.⁷ Референдум боюнча мыйзамда суроо түрдүү чечмелөө мүмкүндүгүн жокко чыгарып жана бир анык жооп берилишин камсыз кылуу талабы так айтылган.⁸ Референдумдун учурдагы суроосу электоратка конституция долбооруна жана аны колдонууга киргизүү мыйзамына каршы же макул добуш берип тандоого мүмкүндүк берет.⁹ Экинчи мыйзам убактылуу өкмөттүн эки декретине тийешелүү: № 2 Декрети Конституциялык Сотту жоёт, ал эми № 39 Декрети Роза Отунбаева айымды убактылуу президент катары 2011-жылдын 31-декабрына чейин бекитет.

Учурдагы Конституцияга жана Референдум боюнча Мыйзамга ылайык, референдум өтүшү үчүн шайлоочулардын кеминде 50 пайызынын катышы талап кылынат. № 20 декрети боюнча референдумда катышкан шайлоочулардын жарымынан көбү колдоо көрсөткөн болсо референдум ийгиликтүү өтү деп эсептелинет. Бирок бул катышуу талабы тууралуу

⁵ Убактылуу Өкмөттүн № 8 Резолюциясы, 10-апрель 2010. 2009-жылдын Нормативдик Актылар жөнүндө мыйзам декреттердин аталган макамын тааныбайт.

⁶ Убактылуу Өкмөттүн № 2 Декрети, 12-апрель 2010.

⁷ 2007-жылдын Конституциясынын 98.1-беренеси жана Референдум жөнүндө мыйзамдын 7.1-беренеси.

⁸ 7-берене, Референдум жөнүндө мыйзам.

⁹ Референдумда шайлоочуларды ‘Кыргыз Республикасынын референдумга (бүткүл элдик добуш берүүгө) Кыргыз Республикасынын Убактылуу Өкмөтү тарабынан сунуш кылынган долбоорлор Кыргыз Республикасынын Конституциясы жана “Кыргыз Республикасынын Конституциясын колдонууга киргизүү жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы кабыл алынсын’ деген суроого тандоо жасашын сурайт.

маселени кароосуз калтырат. Бул суроого байланышкан белгисиздикти чечүү аракетинде БШК референдумду өтгү деп жарыялоого болгон катышуу талабын акыры алып салган.¹⁰

Кыргыз Республикасынын 18 жашка толгон же ашкан жарандары добуш берүүгө укуктуу. Сот чечими менен жарамсыз деп табылган жарандар добуш берүү укугунан ажыратылган. ЕККУ/ДИАУБ рекомендацияларына каршы абакта мөөнөт сүрүп жаткан жараандардын шайлоо укуктары кылмыш ишине карабастан чектелген бойдон калууда.

Өнөктүк иштери негизинен Референдум боюнча Мыйзам жана 2010-жылдын 17-май айында кабыл алынган БШК чечимдери менен жөнгө салынат. Референдум боюнча Мыйзамга ылайык өнөктүк иштери референдум дайындалган (21-апрель) күндөн башталат, ал эми БШК эрежелери өнөктүк иштери конституция долбоору жарыяланган (21-май) күндөн башталат деп аныктайт. Коомдук жыйындарды өткөрүү жана митингдерге катышуу укугун 2002-жылкы Жыйындарга чогулуу эркиндиги боюнча мыйзам аныктайт. Белгилеп кетчүү жагдай, 2-мартта (азыр таратылган) Конституциялык Сот аталган мыйзамдын 3-беренеси конституцияга каршы жана жарандар үчүн атайын бөлүнгөн жерлерде чогулуу талабы керексиз деп чечим чыгарган.

IV. РЕФЕРЕНДУМДУ БАШКАРУУ

Референдумду БШК жетектеген төрт деңгээлден турган администрация башкарат. Төмөнкү деңгээлде жети област, Бишкек жана Ош шаардык шайлоо комиссиялары (ОШК), 56 территориалдык (Район жана Шаарча) референдум комиссиялары (ТРК) жана 2,281 участкалык референдум комиссиялары (УРК). Буга кошумча БШК чет өлкөдө катталган 16,000 чукул жарандар үчүн 29 референдум участкаларын 22 өлкөдө уюштурган.¹¹

БШК жана ОШКлар дайым иштеген органдар. Алар беш жылдык мөөнөткө дайындалат. Убактылуу өкмөт мурунку БШКны таркатып, жаңы комиссияны келе жаткан референдумга жана шайлоолорго дайындаган.¹² Жаңыдан куралган БШК сегиз саясий партия жана жети жараандык коом өкүлдөрүнөн турат.¹³ Калган алты орун Бириккен Улуттар Уюму тарабынан дайындалган эл аралык кенеш берүү укугу бар мүчөлөргө берилүүгө даярдалган. Бул отчет жазылып жаткан кезде аталган мүчөнүн бирөөсү БШКга кошулду.

БШК отурумдары жалпыга маалымдоо каражаттарына жана байкоочуларга ачык. Күн тартиби отурумдардын башында даяр болот, көпчүлүк чечимдер жалпыга мамлекеттик маалымдоо каражаттары аркылуу же БШКнын интернет баракчасында жарыяланат.¹⁴ БШК референдумда добуш берүү боюнча деталдаштырылган процедураларды кабыл алган. Алар кээ бир өзгөчөлүктөр менен Референдум боюнча Мыйзам менен шайкеш келет.¹⁵

¹⁰ БШК пресс конференциясы, Кабар Агенствосу билдирген, 10-июнь, (http://kabar.kg/index.php?option=com_content&task=view&id=1047).

¹¹ Айрым өкмөттүк эмес уюмдар жана саясий партиялар өлкөнүн сыртында добуш берүү шарттарын сынга алышкан, катталган шайлоочулардын саны 2009-жылдагы президенттик шайлоодо 146,000 катталган сандан бир кыйла төмөн.

¹² Убактылуу Өкмөттүн № 19, 21-апрель 2010, жана № 19, 30-апрель 2010, резолюциялары.

¹³ ЕККУ/ДИАУБ РБМге белгисиз себептер менен Кыргызстандын Коммунисттер Партиясынын өкүлү жана бир жарандык коом өкүлү БШКда катышкан эмес.

¹⁴ Убактылуу Өкмөттүн № 20 Декрети, 21-апрель. 13-июнга тарта БШК 87 чечим чыгарган, алардын 77си анын Интернет баракчасында же расмий гезитте жарыяланган.

¹⁵ БШКнын № 58 Чечими, 1-июнь 2010. Айрым өзгөчөлүктөр: БШК Референдум жөнүндө мыйзамдын 35.3-беренеси талап кылган “Макул” же “Каршы” бюллетендердин үлгүсүн УРКларды жарыялаган эмес; мөөнөтүнөн мурун добуш берүү 18-июндан башталышын БШК дайындаган, бирок Референдум жөнүндө мыйзамдын 19.1-беренеси 12-июндан башталышын аныктайт; ТРКлар ОШКлар эмес БШК

Референдумга даярдыктар, анын ичинде бюллетендерди басып чыгаруу жана УРКларды түзүү, көп учурда БШКнын жадыбалына туура келет.

БШК төмөнкү деңгээлдеги комиссиялардын 50 пайызынан көп эмес курамы саясий партиялардан келиш керек, ал эми калганы шайлоочулар тобу тарабынан дайындалат деп аныктаган.¹⁶ Буга кошумча Шайлоо Кодекси жөндөгөндөй, бир мекемеден бирден көп адам келбеш керек жана мамлекет кызматкерлер үчтөн биринен көбүн түзбөш керек.¹⁷

Убактылуу өкмөт БШКга жаңы 11 мүчөдөн турган ОШКларды түзүүгө уруксат берди.¹⁸ БШК түздөн-түз ТШКларды дайындаган, ал эми акыркылар УРКларды 7-июнга карата дайындады. ТРКлар иштеп жатышат жана ЕККУ/ДИАУБ РБМ байкоочулары менен кызматташтыкта иш алып барышты. Алардын көпчүлүгү буга чейинки ТРКларда иштеген эмес, бирок кээ бирөөлөрү төмөнкү деңгээлдеги комиссияларда иштеп же саясий партиялардын же көзкарандысыз байкоочу болуп айрым тажрыйбага ээ. ТРК мүчөлөрү БШК тарабынан 25 жана 28-май арасында даярдыктан өткөн.

VI. ШАЙЛООЧУЛАРДЫ КАТТОО

27-майда убактылуу өкмөт шайлоочулар тизмесинин (ШТ) сапатын жакшыртуу боюнча атайын чараларды көрөөрүн айтты.¹⁹ Шайлоочулар тизмесин басып чыгаруудан мурун жергиликтүү бийлик органдары үйлөрдү кыдырып, туугандарынын берген билдирүүлөрүнүн негизинде катталган үйдөн башка жака көчүп кеткен шайлоочуларды тизмеден чыгаруу аракетин көрмөй болушкан.

Жергиликтүү администрация ар бир участкагогу шайлоочулар тизмесинин бир көчүрмөсүн ар бир ТРКга жана бир көчүрмөсүн УРКга 7-июнга карата тапшырышы керек. ЕККУ/ДИАУБ РБМ байкоочулары бул тапшырмалар жалпысынан убагында аткарылганын белгилешкен. БШК шайлоочулар тизмеси УРК имараттарында жалпыга жарыяланат деп ЕККУ/ДИАУБ РБМга маалымат берди. УРКларга шайлоочуларды шайлоочулар тизмеси менен таныштыруу жана үйлөргө барып кошумча текшерүүлөрдү жүргүзүү тапшырмалары коюлган. Жарандар референдум күнү да өзгөртүү же кошумчаларды киргизүү боюнча сурам жасаса болот. Кирбей калган күндө шайлоочу кошумча тизмесине (ШКТ) киргизилет. Буга кошумча атайын шайлоочулар тизмелери атайын каралган жерлердеги убактылуу турган шайлоочулар үчүн түзүлөт.²⁰ Шайлоо Кодекси аныктагандай бир шайлоочу бир гана шайлоо тизмеде боло алат. Бирок улуттук деңгээлде шайлоочулар тизмелеринин үстүнөн кайчы текшерүү механизмдери жок.

Шайлоо Кодексинин катталган шайлоо участкаларынан алыста боло турган жарандарга добуш берүү мүмкүндүгүн берүү боюнча бир нече жоболору бар. Эгерде алар чет өлкөгө же алыс жака сапар алышса, алар мөөнөтүнөн мурун добуш бурүүгө арыз жазса болот (18 жана

тарабынан дайындалган. ОШКлардын айталган укугу Референдум жөнүндө мыйзамдын 16.3-беренеси аныктайт.

¹⁶ Шайлоо комиссияларын түзүү жана таркатуу жөнүндө БШК эрежелери, 30-апрель. Бул тартип боюнча кеминде беш шайлоочудан турган шайлоочу топтун мүчөлөрү өздөрүнүн аты-жөнүн жана отурумдарагы протоколдорду тийиштүү комиссияга тапшырыш керек.

¹⁷ Жогорку жана жергиликтүү өкмөттүн, укук коргоо органдардын жана аскер кызматкерлери, соттор комиссиялардын мүчөлүгүнө кире албайт.

¹⁸ Убактылуу Өкмөттүн № 19 Декрети, 21-апрель 2010.

¹⁹ Убактылуу Өкмөттүн № 20 Декрети, 21-апрель, өзгөртүүлөр № 53 Декрети менен киргизилген, 27-май.

²⁰ Шайлоо Кодексинин 22.7-беренесине ылайык мындай жерлерге санаторийлер, ооруканалар, алыс аймактар, сотко чейинки жана убактылуу кармалуучу мекемелер, чет өлкөдө жашаган шайлоочулар жана аскер бөлүктөр кирет.

26-июндун арасында өтөт). 10-июнда убактылуу өкмөт “открепительный талондордун” керектигин жокко чыгарган. Бул шайлоочуларга мамлекеттин ичинде ар кайсы добуш берүү участкасында добуш берүү мүмкүндүгүн түздү.²¹ Ошол эле учурда бир нече добуш берүү мүмкүндүгүн алдын алуу кепилдиги болгон сыянын шайлоочулардын манжаларына колдонулушу кайра күчүнө киргизилген.

VII. ЖАРАНДЫК АҢ-СЕЗИМДИ КӨТӨРҮҮ ЖАНА ШАЙЛООЧУЛАРГА БИЛИМ БЕРҮҮ

Бир нече уюмдар жана институттар басып чыгарылган материалдар, коомдук жолугушуулар жана телероликтер аркылуу шайлоочуларга багытталган жана жарандык билим берүү программалары үстүндө иштеп жатышат.

БШК “Добуш бер, болбосо уттурасың” өнөктүк ишин пландаштырды. Буга кошумча жергиликтүү администрация көчө плакаттарын жана башка жарнактарды жарыялады. Убактылуу өкмөт жана Конституциялык кеңешме²² тарабынан өтүп жаткан мындан чоң үгүт иши адамдарды конституциянын долбоору менен таныштырууну көздөйт. Бир жарым миң нуска конституциянын долбоору кыргыз, орус жана өзбек тилдеринде басылып чыгып, УРК мүчөлөрү жана жергиликтүү администрация аркылуу таратылып жатат. Конституциялык кеңешменин мүчөлөрү өлкө боюнча коомдук жолугушууларды өткөрө баштады. Бир нече улуттук уюмдар тегерек столдорду жана жер-жерлерде жолугушууларды уюштуруп, 500,000 нуска маалымат материалдарын таратып жатышат.

VIII. РЕФЕРЕНДУМГА ӨНӨКТҮК

Отчет жазылып жаткан учурда, расмий чыккан “Макул” жана “Каршы” блоктор жок болгон. Бирок ачык байкалган “Макул” тобу пайда болду, ал убактылуу өкмөттө өкүлчүлүгү бар үч негизги партиянын тегерегинде: Кыргызстан Социал-демократиялык Партиясы (СДПК), Алмазбек Атамбаевтин жетекчилиги астында; *Ата Мекен*, Өмүрбек Текебаевтин жетекчилиги астында; жана *Ак Шумкар*, Темир Сариевтин жетекчилиги астында.²³ Убактылуу өкмөттүн курамына кирген башка партиялар да, анын ичинде *Ар Намыс*, *Эркиндик*, *Улуу Биримдик* жана Кыргызстандын Жашылдар Партиясы, референдумда “Макул” добуш берилишине колдоосун билдиришкен. Кыргызстандын Коммунисттер Партиясы жана *Замандаш* өлкөнүн стабилдүүлүгүнө алып келүүчү эң жакшы жол деп, конституцияга сапаттуу колдоо көрсөтөөрүн билдиришти. Бул партиялар Макул добушуна колдоо көрсөтүү аракетинде тыгыз эмес уюшкан жана алардын арасында координацияланган үгүт иштери пайда болгон жок.

Каршы топтун бары же жоктугу ачык аныктала элек. *Ата Журт*, Садыр Жапаровтун жетекчилиги астында, *Бүтүн Кыргызстан*, Адахан Мадумаровтун жетекчилиги астында, жана *Эл Арманы*, Мирослав Ниязовдун жетекчилиги астында, бири-биринен бөлөк, ачык сунушталган конституцияга каршылыгын билдиришип, референдум жана убактылуу бийликке карата сын-пикирин билдиришкен. Бул партиялар өздөрүнүн колдоочуларын добуш бербөөгө багыттаганын айтышкан, бирок “Каршы” добуш берүүгө чакыруудан баш тартышкан.

²¹ Убактылуу Өкмөттүн № 63 Декрети, 10-июнь.

²² 75 мүчөдөн турган Конституциялык Кеңешме Убактылуу Өкмөттүн № 29 Декрети, 30-апрель 2010, менен түзүлгөн жана Конституциялык долбоорду иштеп чыгууга укук алган.

²³ СДПК, *Ата Мекен* жана *Ак Шумкар* партияларынын жетекчилери убактылуу өкмөттүн төрагасынын орун басарлары. Төртүнчү орун басар Азимбек Бекназаров эч бир партиянын мүчөлүгүндө турбайт.

Жакынкы саясий тукуксуздукту эске алганда, үгүт иштери ушул мезгилге чейин бошоң өтүп жатат. Уюштурулган үгүт иштери көп көрүнүктүү эмес. Жолугушуулар сыяктуу үгүт чаралары өлкө боюнча бир ыңтай өтпөй жатат. Партиялар негизинен үймө-үй кыдырып үгүт иштерин жүргүзүүнү тандаганын билдиришкен. Кээ бир партиялар парламенттик шайлоого көбүрөөк көңүл бурганын билдиришип, референдум астында үгүт иштерине көп каражат жумшабастыгын билдирген.

Үгүт иштеринде көбүнчө стабилдүүлүк, убактылуу өкмөттүн жана референдум суроосунун легитимдүүлүгү, жана чектелген деңгээлде сунушталган конституциянын салыштырмалуу күчтүү жана алсыз жактары боюнча суроолоруна маани берилген.

Айрым партиялар жана жарандык коом группалары референдумду легитимдүү кылуу үчүн шайлоочулардын катышуу пайызы тууралуу талаптын тактыксыздыгы жөнүндө тынчсызданууларын билдиришкен. Бир нече партиялар да катышуу пайызды көтөрүү аракети мыйзам бузууларга алып келиши мүмкүн деп жана сырт жакта жүргөн шайлоочуларга жетишкен түрдө шарттардын жоктугу тууралуу тынчсызданууларды билдиришкен. Буга кошумча айрым учурларда жарандык билим берүү аракети менен референдумга өнөктүк ишинин айырмасы өкмөт кызматкерлери тарабынан таанылбай калган.²⁴

IX. УЛУТТУК АЗЧЫЛЫКТАР

Эң чоң улуттук азчылыктардын тобуна өзбектер (14.7 пайыз) жана орустар (8.3 пайыз) кирет.²⁵ Убактылуу өкмөттө бир этникалык орус төраганын орун басары болуп иштейт, ал эми этникалык өзбектерден бир да мүчө жок. Орус коомчулугу негизги саясий партияларды колдоого жакын келет.

ЕККУ/ДИАУБ РБМдын өзбек азчылыгынан чыккан баяндаштары конституциянын долбоору 2007-жылкы конституцияга салыштырмалуу азчылыктарга аз кепил камсыз кылат деп билдирген. Ал өзгөчө этникалык негизде саясий партиялардын пайда болушуна тыйуу салат.²⁶ ЕККУ/ДИАУБ РБМдын өлкөнүн түштүгүндө жайгашкан айрым баяндаштары өзбек азчылыгы конституциялык референдум маселеси боюнча кайчы пикирлерди билдиришет деп айтышкан.²⁷ Өзбек өкүлчүлүгүнөн көрүнүктүү мүчөлүгү бар *Родина* партиясы өзүнүн позициясын коомчулукка билдире элек.

X. ЖАЛПЫГА МААЛЫМДОО КАРАЖАТТАРЫ

Кыргыз Республикасында көптөгөн жалпыга маалымдоо каражаттары иштейт. Көпчүлүк жарандар үчүн теле берүүлөр негизги маалымтам булагы болуп эсептелинет. Кыргыз жана орус тилиндеги басылма маалымдоо каражаттары ар кыл, бирок алар жер-жерлерде аз нускада таратылышы менен чектелген. БШК референдумга 51 жалпыга маалымдоо каражаттарын аккредитациядан өткөрдү, алардын ичинен орто эсеп менен бештен бири Бишкектин сыртында иштешет.

²⁴ ЕККУ/ДИАУБ РБМ тарабынан Бишкекте, Чүй, Ыссык-Көлдө жана медиа мониторинг болуму менен байкалган.

²⁵ Кыргыз Республикасынын Улуттук Статистика Комитети, 2009, <http://www.stat.kg/rus/part/census.html>.

²⁶ 4.4-берене, конституциялык долбоор.

²⁷ Өзбек коомчулугу Конституциялык Кеңешмеде өкүлдөрү аркылуу төрт сунуш жасаган, анын бирөөсү кабыл алынган.

Өкмөт тарабынан каржыланган Улуттук Телерадио Компаниясы (УТРК) жалпы өлкө боюнча иш алып барат. 2010-жылдын 30-апрелинде убактылуу өкмөт УТРКны коомдук телерадио берүүгө айландырган.²⁸ Бул коомдук телерадио берүүнүн биринчи байкоочу кеңешине талапкерлерди жарандык коом уюмдардары көрсөтүшкөн. Анын 15 мүчөсүн тандоо убактылуу өкмөт тарабынан келе жаткан айдын ичинде жасалат деп ЕККУ/ДИАУБ РБМдын баяндаштары билдиришкен. Кеңешме программалардын мазмунуна аралашууга укугу жок болот.

2007-жылдын Конституциясы ой-пикирди билдирүү эркиндигин фундаменталдык адам укугу деп аныктайт. Референдум боюнча Мыйзам маалымдоо каражаттары аркылуу үгүт иштерин алып баруу жөнүндө толук укук негизди камтыйт. Мыйзам боюнча өкмөт каржылаган маалымдоо каражаттары ат салышкан топторго эң азында бир саат акысыз эфир убактытын сунуш кылыш керек жана алар эң жакшы эфир убактысына туш келиш керек. “Макул” же “Каршы” тараптар маалымдоо каражаттарына чыгууга бирдей шарттарга ээ болуш керек. Маалымдоо каражаттары ат салышкан топторго эфир убактысын же басылма беттерин бирдей баада жана дискриминациясыз сатканга укуктуу. Референдумда үгүт иштери боюнча БШК эрежелери ат салышкан тараптарга бирдей шарт, эфир убактысын сатып алууда ачык-айкындуулук жана өкмөт каржылаган маалымдоо каражаттары акысыз эфир убактысын берүү талаптары боюнча принциптерин колдонулушун жөнгө салат.²⁹ БШК бул эрежелердин колдонулушун көзөмөлдөйт жана аларды маалымдоо каражаттары тарабынан бузуу учурларында аларды жөнгө салыш үчүн укук корго органдарына кайрыла алат.

27-майдан бери РБМ Кыргыз Республикасындагы маалымдоо каражаттарына мониторинг жүргүзүп келе жатат, анын ичине теле каналдар, эки радио станциялар 18:00дөн 24:00гө чейин жана он кыргыз жана орус тилдеринде гезиттер кирет.³⁰ Отчетту жазуу мезгилинде УТРК коомдук телепрограммаларды даярдаган, ал жерде адистер, шайлоо боюнча кызматкерлер, Конституциялык кеңешменин мүчөлөрү, өкмөт кызматкерлери жана адам укугун коргоочулар конституциянын долбоорунун өзгөртүүлөрүн талкуулаган. 5-июнда УТРК жарандык билим берүү боюнча кыска видео берүүлөрдү тартуулаган, ал жерде конституциянын долбоорунун беренелери экранда берилип, кыргыз жана орус тилдеринде окулган. Конституцияга байланышкан маселелердин чагылдырылышы көзгө көрүнүктүү, бирок референдум өнөктүгү маалымдоо каражаттарында, “Макул” жана “Каршы” дебати минималдуу болуп, төмөн деңгээлде калган.

XI. ЖЕРГИЛИКТҮҮ БАЙКООЧУЛАР

Эки жергиликтүү өкмөттүк эмес уюмдар, Демократия жана Жарандык Коом Коалициясы жана *Таза Шайлоо*, референдумда байкоо жүргүзүшүн билдирген. Демократия жана Жарандык Коом Коалициясы 35 узак мөөнөт байкоочуларды референдум алдындагы мезгилде байкоо жүргүзүү үчүн аймактарга жиберген, ал эми референдум күнү 500 шайлоо участкаларында байкоо жүргүзүүнү пландаштырууда. Алар 80 участкада шайлоочулар тизмесин текшерүү аракетин билдиришти. *Таза Шайлоо* 300 шайлоо участкада байкоо жүргүзөөрүн айтууда.

²⁸ Убактылуу Өкмөттүн № 28 Декрети, 30-апрель 2010.

²⁹ Кыргыз Республикасында Референдумга даярдык көрүү жана аны алып баруу жөнүндө БШК эрежелери, 17-май 2010.

³⁰ Телеканалдар: УТРК, Коомдук Теле Радио Компания ‘ЕлТР’, 5-канал, Пирамида, Новая Телевизионная Сеть (НТС), Независимое Бишкекское Телевидение (НБТ); радио станциялар: УТРК радио жана Азаттык радиосу; гезиттер: (Аалам, Агым, Кыргыз Туусу, Эркин Тоо, Слово Кыргызстана, Вечерний Бишкек, Моя Столица Новости (МСН), Дело №, Комсомольская Правда, Аргументы и Факты.

ХII. ЕККУ/ДИАУБ РБМ ИШМЕРДИГИ

ЕККУ/ДИАУБ РБМ өзүнүн кеңсесин Бишкекте 21-майда ачты. ЕККУ/ДИАУБ РБМдун жетекчиси Борис Фрлец элчи БШК төрагасы, Тышкы Иштер Министрлиги, Убактылуу Өкмөттүн мүчөлөрү жана саясий партиялардын өкүлдөрү менен жолугушту. Миссия жетекчиси Бишкектеги ЕККУ Борбору, ЕККУ катышуучу мамлекеттердин дипломатиялык өкүлчүлүктөрү жана эл аралык уюмдар менен да жолугушту. Убактылуу Өкмөттүн төрайымы менен жолугушууга сурам жөнөтүлдү. Миссия улуттук жана аймактык деңгээлде тийешелүү шайлоого байланышкан адамдар менен байланыштарды түздү. 12-13-июнда Ош жана Жалал-Абад облустарында жайгашкан узак мөөнөт байкоочуларды алардын коопсуздугу үчүн чыгарып алды.